

**“ГУЛИСТОН” – ИНСОННИ ЕТУКЛИК ВА КАМОЛОТГА ЕТАКЛОВЧИ
АСАР!****Ғуломиддин Холбоев Абдиманонович***Тошкент давлат шарқшунослик университети
магистранти*

Аннотация: Ушбу мақолада “Гулистон” асарида асосан, инсонни маънавий ва ахлоқий камолотга эришиши омили, илм ўрганишининг ўзига хос афзалликлари, муайян касб ёки ҳунар ўрганишининг ўзига хос жиҳатлари саналгани баён қилинган. Шунингдек, “Гулистон” китобида ҳар бир кишида меҳнатсеварлик, камтарлик, олийжаноблик, ҳиммат, шижоат, гайрат, тўғрисиўзлик каби гўзал сифатлар ва хулқ-атворлар топилишига тарғиб қилингани ёритилган.

Калит сўзлар: боб, газал, қиёслаш, таржима, одоб-ахлоқ, адолат, қаноат, саховат, баҳс-мунозара, мол-мулк, гўзал ахлоқ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7216307>

**"ГУЛИСТОН" - ЭТО ТРУД, ВЕДУЩИЙ ЧЕЛОВЕКА К ЗРЕЛОСТИ И
СОВЕРШЕНСТВУ!****Ғуломиддин Холбоев Абдиманонович***Ташкентский государственный университет востоковедения
аспирант*

Аннотация: В данной статье констатируется, что в произведении «Гулистан» перечислены факторы духовно-нравственной зрелости человека, конкретные преимущества изучения науки, особенности освоения определенной профессии или ремесла. Также в книге «Гулистан» объясняется, что каждый человек должен обладать такими хорошими качествами и поведением, как трудолюбие, смирение, благородство, трудолюбие, энтузиазм, энтузиазм и честность.

Ключевые слова: глава, газель, сравнение, перевод, нравы, справедливость, довольство, великодушие, спор, богатство, красивая мораль.

**"GULISTON" IS A WORK THAT LEADS HUMANS TO MATURITY AND
PERFECTION!****Gulomidin Kholboev Abdimanonovich***Tashkent State University of Oriental Studies
graduate student*

Annotation: *In this article, it is stated that the factors of spiritual and moral maturity of a person, the specific advantages of studying science, and the specific aspects of learning a certain profession or craft are listed in the work "Gulistan". Also, the book "Gulistan" explains that every person should have good qualities and behaviors such as hard work, humility, nobility, diligence, enthusiasm, enthusiasm, and honesty.*

Key words: *chapter, ghazal, comparison, translation, manners, justice, contentment, generosity, debate, wealth, beautiful morality.*

КИРИШ

Форс тожик адабиётида Саъдий Шерозининг мақом ва мартабалари жуда юксак. Хусусан, бой ҳаётий тажриба асосида милодий 1258 йилда ёзган “Гулистон” асари Саъдий Шерозига оламшумул шуҳрат келтирди.

Саъдийнинг “Гулистон” асари саккиз бобдан иборат бўлиб, унинг таркибий тузилиши қуйидагича: дебоча, биринчи боб – подшоҳлар сийрати баёнида, иккинчи боб – дарвешлар ахлоқи баёнида, учинчи боб – қаноат фазилати баёнида, тўртинчи боб – сукут сақлашнинг фойдалари баёнида, бешинчи боб – ишқ ва ёшлик баёнида, олтинчи боб – қарилик ва заифлик баёнида, еттинчи боб – тарбият таъсири баёнида, саккизинчи боб – суҳбат одоби баёнидадир.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Саъдий Шерозини ғазал жанрининг кашф қилувчиси ва устози сифатида ҳам улуғлашади, чунки бу кишигача форсий шериятнинг етакчи жанрлари қасида, достон, маснавий, қитъа ва рубоий эди. Рудакий, Санойӣ, Ҳоконий, Жамолiddин ва Камолiddин Исфаконийлар кўплаб ғазаллар ёзган бўлсалар-да, улар қасида ва қитъа характериға эга бўлиб, ўзаро мустақил алоҳида байтлардан ғазал ёзиш анъанасини Саъдий Шерозий бошлаб берди. У ғазалчиликдаги ўзигача олиб борилган изланиш ва тажрибаларни ривожлантириб, ғазални такомилға етказди, кейин Хусрав Дехлавий, Ҳасан Дехлавий, Хожу Кирмоний каби забардаст шоирлар уни янада тараққий эттириб, Ҳофиз Шерозийға етказдилар, Ҳофиз эса уни юксак чўққига олиб чикди.¹

Саъдий Шерозининг “Гулистон” асарига эргашиб кўплаб асарлар ёзилган, лекин улардан фақат учтаси: Абдурахмон Жомийнинг “Баҳористон”и, Мажиддин Хофийнинг “Хористон”и, Ҳабиб Қонийнинг “Паришон”и шуҳрат қозонган.

“Гулистон” асари XVII асрнинг биринчи ярмидаёқ Европа тилларига таржима қилиниб, тарқала бошлаган. У илк бор франтсуз дипломати Андре Рис томонидан франтсуз тилиға ўгирилиб, 1634 йили Парижда нашр этилган. Бу таржима жуда эркин бажарилган ва мукамал бўлмаса-да, кўпчиликлннг эътиборини тортади. 1635 йили асар франтсузчадан немис тилиға таржима қилинган. Шундан кейин бошқа ғарб тиллари, шунингдек, рус тилиға ҳам ўгирилган. 1957- 1959 йилларда “Гулистон” асарининг мукамал рус тилидаги таржимаси босилиб чиққан.

¹ Шомўхаммедов Ш. “Форс-тожик адабиёти классиклари ижодида гуманизм”, Тшокент. 1968-йил.

Машхур француз файласуфи ва адиби Волтер “Гулистон”дан хабардор бўлган ва баъзи шеърларида ундан фойдаланган. Таниқли француз масалчиси Лафонтен ҳам “Гулистон”даги ҳикоят ва нақллардан ўз масалларида истифода этган. Рус шоири А.С.Пушкин: “Саъдий ва Ҳофиз асарларининг пинҳоний асрорига етгунимча шеърларимда қувончбахш жиҳатлар ва ҳаётдўстлик кам учрарди”, – деган эди.

Саъдий асарлари қадимдан ўзбек халқи орасида ҳам машхур. “Бўстон” ва “Гулистон” асарлари мадрасаларда асосий дарсликлар сифатида ўқитилиб келган. Мумтоз шоирларимиз бу улуғ сўз санаткоридан ўрганганлар, таъсирланганлар. Алишер Навоийнинг “Маҳбуб ул-қулуб”, Хожанинг “Гулзор”, Абдулла Авланийнинг “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ” асарлари бевосита Саъдий “Гулистон”и таъсирида яратилган.

“Гулистон”нинг мундарижасидан ҳам англанадики, асар мазмун ва моҳиятига кўра инсонни етуклик, камолотга етакловчи омиллар тўғрисидаги маълумотларни ёритишга хизмат қилади.

Асарда Абу Наср Форобий, Юсуф Хос Ҳожиб ҳамда Низом ул-Мулк каби мутафаккирларнинг асарларида баён этилгани каби инсоннинг бахтли, саодатли бўлишини таъминлай оловчи жамият, фозил, одил ва адолатли ҳукмдор ҳамда унинг фазилатлари, сарой аъёнлари ва уларнинг маънавий-ахлоқий қиёфаси, давлатни адолатли бошқариш шартлари, шунингдек, мавжуд жамиятда устувор ўринга эга бўлган ахлоқий меъёрлар хусусида сўз юритилади. Мутафаккирнинг нуктаи назарига кўра, табиатан олиб қараганда ҳукмдор ҳам оддий инсон саналади, у ҳам шахсий манфаатлари йўлида ҳаракат қилиш ҳуқуқига эга, бироқ зиммасига юкланган ижтимоий вазифага кўра у эл-юрт манфаатини шахсий манфаатларидан юқори қўйиши шарт. Ҳукмдор, энг аввало, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини таъминлаш йўлида сабот билан курашар экан жамият тараққий этади.²

Муслиҳиддин Саъдий подшоҳларнинг юксак инсоний сифатларга эга бўлишларини орзу қилади. Элу юрт ҳукмдори сифатида эътироф этилган инсон қуйидаги фазилатларни ўз қиёфасида намоён эта олиши мақсадга мувофиқдир: адолатли, тadbирли, ғайратли, шижоатли, фаҳм-фаросатли, билимдон, доно, зийрак, олийжаноб, саховатли, жасур, мард ҳамда фуқароларига нисбатан ғамхўр бўла, шунингдек, дўст билан душмanning фарқига бора олиш. Муайян мамлакат фуқароларига етакчилик, бошчилик қилаётган подшоҳларнинг юқорида қайд этилган фазилатлар эгаси бўлишлари ҳаётий заруриятлигини муаллиф ибратли ҳикоятлар мисолида очиб беради.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Асарда ушбу ўринда қуйидаги ҳикоят келтирилади: “Кунлардан бир куни ов чоғида мулозимлар Нўширавони Одилга кабоб тайёрлаб беришмоқчи бўлибдилар. Бироқ ўзлари билан олишган масаллиқлар ичида туз йўқ эди. Мулозимлар бир хизматкорни ов уюштириляётган манзилга яқин қишлоқдан туз олиб келгани

² “Ўзбекистон миллий энциклопедияси ҳақида”. Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти. Тошкент. 2014-йил.

жўнатадилар. Нўширавон хизматкорга шундай дейди: “Тузнинг баҳосини тўлаб ол, токи текинга олиш одат қаторига кириб, кишлок харобаликка юз тутмасин”. Мулозимлар ундан сўрадилар: “Шу зиғирдек нарсадан кишлокқа қандай зарар етади?” Нўширавон шундай жавоб берди: “Аввалда оламда зулм оз эди, кейинчалик ҳар бир келган одам бир оз бир оздан қўшди, натижада зулм ҳозирги даражасига келиб етди”.³

Аллома подшоҳларнинг адолатли бўлмоғларини ниҳоятда муҳим деб ҳисоблайди. Ҳукмдорнинг ушбу сифатга эга бўлиши мамлакатда тинчлик, фуқаролар ўртасида ўзаро аҳиллик, ҳамжиҳатлилиқни таркиб топишига замин ҳозирлашини алоҳида қайд этади. Адолатли султон ҳукмронлик қилаётган мамлакатда халқ юртбошидан ибрат олади, унингдек иш юритишга ҳаракат қилади.

Муслиҳиддин Саъдий адолатли подшоҳларнинг ёрқин тимсоли сифатида Искандар Зулқарнайнни эътироф этади. Унинг образи асосида мамлакатни адолат мезонлари ёрдамида бошқаришнинг муҳим аҳамиятини очиқ беришга ҳаракат қилади ва қуйидаги ҳикоятни мисол тарзида келтиради: Искандар Румий (Зулқарнайн)дан сўрадилар: “Ғарбу Шарқдаги мамлакатларни нима ҳисобига забт этдинг? Аввалги подшоҳларнинг хазинаси, ёши ва лашкари кеникидан ортиқ бўлса-да, бундай фотиҳлик уларга насиб бўлмаганди”. Искандар Зулқарнайн шундай жавоб беради: “Забт этган мамлакатим фуқароларига озор бермадим ва подшоҳларнинг номларини фақат яхшилик билан ёд этдим”.

Саъдий Шерози юртга бошчилик қилаётган ҳукмдорнинг юксак ақл-заковат эгаси бўлиши мамлакатда адолатнинг қарор топиши, шунингдек, маърифатнинг ривожланишида зарур омил эканлигига ҳам алоҳида урғу бериб ўтади. Ҳукмдорнинг нодон ва бефаросат бўлиши халқ ўртасида унинг обрў-эътиборини тушишига сабабгина бўлиб қолмай, кулгу бўлишига олиб келади. Асарнинг ушбу ўрнида мутафаккир қуйидаги ҳикоятни келтиради. “Хорун ар-Рашид Мисрни эгаллагач, оломонга қарата шундай деди: “Миср салтанатига мағрурланиб, худолик даъво қилган нобакорнинг қасдига ўлароқ, бу мамлакатни ўзимнинг энг манфур қулимга топшираман”. Хорун ар-Рашиднинг бир занжи қули бўлиб, номи Ҳусайб эди. Миср мамлакатини идора этиш вазифасини ана шу қулга топширади. Ҳусайбнинг фаҳм-фаросати шу даражада эдики, Мисрнинг бир гуруҳ деҳқонлари унинг ёнига шикоятга келиб, “Пахта эккан эдик, бевақт ёмғир ёғиб, пахтамик нобуд бўлди”, - деганларида, у: “Жун экиш керак эди, нобуд бўлмасди”, - дея жавоб беради”.⁴

Билимли, доно ва зукко инсонлар ҳамиша ҳам элу юртда ўзларига муносиб ҳурматга сазовор бўлавермайдилар. Аксинча, нодон, жоҳил ҳамда такаббур кимсалар кўп ҳолларда юқори мартаба ва мансабларга эга бўладилар.

Асарнинг “Дарвешлар ахлоқи баёни”, “Қаноатнинг фазилати баёни”, “Сукут сақлашнинг фойдалари баёни”, “Ишқ ва ёшлик баёни”, “Заифлик ва кексалик баёни”, “Сухбат қоидалари баёни” каби бобларида эса ҳар бир инсон ўзида тарбиялай олиши

³ „Guliston“ (Ogahiy tarjimasi), T., 1993. “Гулистон” (Огаҳий таржимаси), Тошкент. 1993-йил.

⁴ “Саъдий Шерозий. Гулистон”. – Тошкент. ФАН нашриёти, 2015-йил.

зарур бўлган маънавий-ахлоқий, ақлий ҳамда жисмоний сифатлар, уларнинг моҳияти, шунингдек, ушбу хислатларга эга бўлишнинг йўл ва усуллари борасида сўз юритилган.

Муслиҳиддин Саъдий ҳам бошқа мутафаккирлар каби илм ўрганишнинг аҳамияти, билим олиш жараёнида амал қилиниши лозим саналган шартлар, мазкур шартларга мувофиқ фаолиятни ташкил этиш қоидалари, илм аҳли ва уларнинг одоби масалалари юзасидан тўхталиб ўтар экан, мавжуд билимларни чуқур эгаллаган олимларнинг халқ ўртасида обрў-эътиборлари юқори бўлишини айтади. Баён этилаётган ҳикоятлар мазмунида жамият аъзоларини оқил ва доно кишиларни ҳурмат қилишга ундовчи даъват ўз ифодасини топган. Айни ўринда илмли кишиларнинг ўз билимларини жамият ҳамда инсонлар учун фойда келтирувчи ишларга сарф этишлари муҳимлиги алоҳида таъкидланади: “Икки тоифа одам беҳуда ишлаб, беҳуда ҳаракат қилган бўлади: бири мол-мулк йиғиб фойдаланмаган ва иккинчиси эса илм олиб унга амал қилмаган одам”. Хусусан: Муслиҳиддин Саъдий билимли ва фозил кишиларнинг сўз ва амал бирлигига таянишлари мақсадга мувофиқ эканлигини таъкидлайди. Эзгу сўзларни айтувчи олимларнинг билдирилган фикрларга ўзлари амал қилмасликлари кишилар олдида обрўларининг тушишига сабаб бўлувчи омиллардан биридир деган ғояни илгари суради.

Аллома илм ўрганиш жараёнида мунозара услубидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ эканлигини таъкидлайди. Муслиҳиддин Саъдийнинг нуктаи назарига кўра, баҳс-мунозара оидин бўлмаган фикрларни ойдинлаштириш, аниқ бўлмаган далилларни асослаш, шунингдек, ҳақиқатни тўлақонли англашга ёрдам беради. Баҳс-мунозарани ташкил этиш маълум қоидаларга асосланиши зарур. Чунончи, ўзгаларнинг фикрини диққат билан тинглай олиш, ўз фикрини илгари суришда ишончли далиллардан фойдаланиш, асосли бўлмаган далилларни келтириш орқали вақтни беҳудага сарф этмаслик, нодон билан баҳслашмаслик. Мунозара чоғида ўзини билимдон этиб кўрсатиш ўз нодонлигини намоиш қилишдир, – дейди аллома. “Ўз навбатида жоҳил билан баҳслашган олим иззат умид қилмай кўя қолсин. Башарти, жоҳил беллашувда олимдан устун чиқса, ажабланарлик ери йўқдир, зеро, тош ҳамиша гавҳарни синдиради.”⁵

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Хулоса қилиб айтганда, Муслиҳиддин Саъдий Шерози ўзининг “Тулистон” асарида инсон камолотининг асосий омиллари саналган маънавий-ахлоқий ҳамда жисмоний камолотга эришишнинг инсон ҳаётидаги аҳамияти, илм ўрганишнинг ўзига хос афзалликлари, муайян касб ёки ҳунар ўрганишнинг ўзига жиҳатлари, шунингдек, инсонда ахлоқий сифатларни тарбиялаш масалалари хусусида сўз юритади. Алломанинг фикрича, қуйидаги фазилатларни ўз қиёфасида мужассам эта олган инсонгина ҳақиқий маънода комил, етук инсон саналади: билимли, меҳнатсевар, камтар, олийжаноб, ҳиматли, саховатли, саҳий, шижоатли, ғайратли, ҳамийятли, мард, жасур, жисмонан кучли, тўғрисиўз, берган ваъдасига вафодор, адолатли, дўстга содиқ, ўз кучи ва меҳнатига таяниб иш кўрувчи ва ҳоказолар. Мутафаккир томонидан таълим-тарбия масалаларига бағишлаб яратилган асарлар ҳамда уларнинг мазмунида илгари сурилган ғоялар бугунги

⁵ “С. Айний. Асарлар”. 10 том Тошкент. 1967-йил. 169-бет.

кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Улар педагогик фикр тараққиётида ўзига муносиб ўринга эгадир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Шомухаммедов Ш. “Форс-тожик адабиёти классиклари ижодида гуманизм”, Тшокент. 1968-йил.
2. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси ҳақида”. Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти. Тошкент. 2014-йил.
3. „Guliston“ (Ogahiy tarjiması), T., 1993. “Гулистон” (Огахий таржимаси), Тошкент. 1993-йил.
4. “Саъдий Шерозий. Гулистон”. – Тошкент. ФАН нашриёти, 2015-йил.
5. “С. Айний. Асарлар”. 10 том Тошкент. 1967-йил. 169-бет.